

Livet sett fra et dame-skrivebord

Om mennesker og ting i Viktoriatidens Kristiania

Arne Lie Christensen

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

Universitetet i Oslo

Pb. 1010 Blindern

0315 Oslo

E-post a.l.christensen@ikos.uio.no

Abstract:

We are in the Schjelderup family's home on Karl Johan's Street in Kristiania (Oslo) – the city's most modern street – in 1882-83. The 50-year-old Madam Consul Schjelderup is sitting in her big apartment writing a series of letters to her daughter, Fanny. Fanny is 16-17 years old and is enrolled at a boarding school for young girls in Sunnfjord in Western Norway. We meet the upper class lady just where we expect to find her, at a ladies writing desk, a characteristic piece of furniture among the Victorian era's upper class.

The city, the streets and the apartments in Kristiania in the latter part of the 19th century were shaped by a pattern that in its entirety was imported from abroad. Generally, we know a lot about these types of upper class, Victorian environments, both through scientific literature and fiction, and the same can be found in all large European cities in our part of the world. But was this the way people lived here on the outskirts of Europe? Did the city's upper class adopt this extensive pattern of behaviour, with its many rituals and conventions and make it their own, or did the physical environment act more as an outer shell? How did the individual experience the moment, while she sat at her desk writing.

The article is based, primarily, on Madam Schjelderup's letters to her daughter, as well as three photographs taken in the apartment at the time. Emphasis is put on how Madam Schjelderup describes her own physical environment and how she describes the relationship between the physical and the social. Among topics covered are her description of the apartment itself, the significance of gifts, clothes and other small items, views on servants and socialising, in addition to life in the streets as experienced by a woman who spends most of her time in the home.

Nøkkelord:
Viktoriatiden,
Kristiania,
klasseforhold,
hjemmeliv,
fysisk miljø

Vi er i familien Schjelderups hjem i Karl Johans gate 39 i Kristiania i 1882-83. Her i den store leiligheten sitter den 50 år gamle fru konsul Schjelderup og skriver en rekke brev til sin datter Fanny. Fanny er 16–17 år gammel og går på en kostskole for unge

Ved dette skrivebordet satt fru Schjelderup og skrev de brevene som artikkelen bygger på, omgitt av familie-fotografier. Dameskrivebordet var en av de mest karakteristiske møblene i viktoria tidens borgerskap. Etnologiske samlinger ESA 7, detalj, IKOS.

piker i Dale i Sunnfjord for blant annet å pleie sin dårlige helse. Brevene sendes med postbåten over til Vestlandet. Vi møter den hjemmевærende overklassefruen nettopp der vi kan forvente å finne henne, nemlig ved et dameskrivebord, et karakteristisk møbel blant viktoria tidens borgerskap.

Denne øvre delen av Karl Johans gate var oppført i begynnelsen av 1840-årene, som byens mest mondene boliggate. I de store leilighetene på mellom ni og tolv rom bodde noen av byens mest velstående for-

retningsmenn og embetsmenn, advokater og andre høyere funksjonærer, sammen med et stort antall tjenestefolk. Grosserer og konsul Thorleif Schjelderup tilhørte en av byens gamle borgerlige familier. I 1866 hadde han og hans frue Frederikke overtatt den store leiegården i Karl Johans gate 39. Dette skal ha vært den første fireetasjes bygningen i Kristiania, og selve fasaden eksisterer fortsatt. Familien flyttet inn i andre etasje – husets 'belle etage' – og besto, foruten ektefellene, av en sønn og

fem døtre. Da brevene ble skrevet, bodde den eldste datteren i utlandet, den nest eldste, Bertha på 25 år, var nylig gift og bodde like ved. Den 22 år gamle sønnen Torleif var forlovet og bodde trolig hjemme, i tillegg til de to yngste døtrene på 11 og 14 år. Som den eneste familien i gården hadde Schjelderups sin egen stall i bakgården med to hester og flere vogner og sleder, hvis ikke hestene var på landstedet på Bygdøy.

Rent generelt vet vi mye om det høyborgerlige miljøet i siste del av 1800-tallet, gjennom både vitenskapelig litteratur og skjønnlitteratur. Mitt spørsmål er imidlertid hvordan ett enkelt menneske opplevde situasjonen så å si i øyeblikket. I denne artikkelen vil jeg belyse hvordan fru Schjelderup beskriver sitt eget fysiske miljø – tingene hun omgir seg med, leiligheten og byen som helhet – og hvordan hun omtaler forholdet mellom det fysiske og det sosiale. Artikkelen bygger for det meste på fru Schjelderups brev til datteren, samt tre samtidige fotografier av leiligheten.¹ Men før jeg tar med leseren inn i hennes verden,

skal jeg si noe generelt om den tiden og den byen hun levde i.

Leiegårdsby og statushierarki

Da Slottet og Karl Johans gate sto ferdig i 1840-årene, var Kristiania i ferd med å bli en moderne europeisk hovedstad, og her mot byens hovedgate lå noen av byens første – og flotteste – leiegårder. Byen ble en utpreget leiegårdsby, formet etter et mønster som var importert utenfra. Kristiania ble da også kalt 'lille Berlin'. Vi er i *viktariatiden*, og navnet er knyttet til den engelske dronning Victorias regjeringstid (1837–1901). Men til tross for den kongelige betegnelsen, var det borgerskapet, med de nyrike i spissen, som satte premissene for økonomi og livsform, ikke minst i de større byene. Perioden var preget av økonomisk liberalisme og forbindes med strenghet og moralisme. Stilhistorisk var dette historismens periode. Alle disse fenomenene – liberalismen, moralismen og historismen – hang sammen, og kan knytt-

Disse gårdene langs Karl Johans gate ble bygd i 1840-årene og var blant landets første leiegårder. I de store leilighetene bodde noen av byens rikeste familier. Opprinnelig var det rene bolighus. Da bildet ble tatt i 1870-årene, var den første butikken åpnet i hjørnebygningen til høyre. Familien Schjelderup bodde i den fire etasjes bygningen, nummer fire fra høyre. Oslo Bymuseum.

es til det nyrike borgerskapets dominerende stilling.

I hele vår del av verden ser vi hvordan det fysiske og sosiale miljøet på denne tiden var preget av en sterk formalisering, hvor de enkelte elementene inngikk i hierarkier som speiler makt og økonomi. Her avspeiles motsetningen mellom klasser og mellom kjønn, og i tilknytning til dette, motsetningen mellom privat og offentlig og mellom forside og bakside. Det sene 1800-tallets byer var fulle av synlige og usynlige skiller, som bare delvis kunne overskrides, noe som er analysert av en rekke forskere, (se blant annet Frykman og Löfgren 1979, Vammen 1986 og Lützen 1998).

Dagliglivets ritualisering

Livet ble på mange måter fylt med ritualer, styrt av normer og regler. Det var fastlagt hvordan man skulle oppføre seg på gaten, i teatret, i selskapslivet og ved middagsbordet. Det kan virke som man ville gjeninnføre skikker som hadde vært praktisert i den gamle overklassen. Arkitektur, hjemmeinnredning, klær og sosiale omgangsformer ble så sterkt formalisert at vi nesten må tilbake til Ludvig 14.s hoff for å finne noe lignende! (Strong 2002:274)

Det fysiske miljøet ble å regne som rekvisitter, som i et teater, hvor det høyere borgerskapet spilte hovedrollen. Livet ble på så mange måter en prøvelse. Ved å mestre de kravene som ble stilt til dannelse og smak og ikke minst til selvkontroll, fikk man bekreftet at man hørte hjemme i den riktige sosiale klassen. Men faren for å falle utenfor var alltid til stede. Historismen i arkitekturen er uttrykk for det samme. Eldre stiler som ble forbundet med kongehus og adel, ble nå igjen tatt i bruk, og takket være industrien og dens masseproduksjon kunne langt flere mennesker få

andel i det som tidligere hadde vært forbeholdt et lite mindretall. I tillegg ble hver av de gamle stilartene tillagt et symbolsk innhold, ved at for eksempel gotikken representerte det religiøse og renessansen det maskuline og verdige, mens rokokkoen sto for det kvinnelige og intime.

Gjennom denne formen for *historiserende ritualisering* oppnådde viktariatidens borgerskap å gi inntrykk av noe stabilt og absolutt. Og dette i en tid som var preget av det motsatte, nemlig av usikkerhet og stadige forandringer, av økonomiske fallitter, av sosial framgang og tilbakegang og av at det religiøse fundamentet vaklet, blant annet som følge av moderne vitenskap. Man viste til verdier og livsformer som om de alltid hadde eksistert, mens de i virkeligheten i hovedsak var nye. Bak den tilsynelatende så trygge og solide fasaden kunne livet derfor være fylt med konflikter og tveitydigheter.

Sentimentalisering av hjemmet og varenes inntog

Et kjennetegn ved den nye tiden var at bolig og arbeidsplass ble skilt fra hverandre, noe som fikk store konsekvenser for kvinnene. Deres plass ble i hjemmet. Borgerskapets kvinner omga seg dessuten med én eller flere hushjelpere som kunne ta seg av det praktiske. Det gamle Christianias bygårder hadde vært hele bedrifter for handel og håndverk, hvor kvinnene hadde en aktiv rolle og tok del i det produktive arbeidet. Nå mistet de mange av sine arbeidsoppgaver. Dermed tok den moderne borgerlige kjernefamilien form, og i samme øyeblikk ble hjemmet *sentimentalisert*. Det begynte med biedemeiertiden, da møblene ble trukket fram på gulvet og fikk rundere og mer behagelige former. Og det fortsatte med historismen etter midten av århund-

ret, da leilighetene ble fylt med møbler og utallige andre gjenstander som skulle skape hygge og som skulle sette beboerne og besøkende i ulike stemninger.

Den tyske kunsthistorikeren Jacob Falke understreker i 1871 spesielt kvinnes "Kald", i en bok om *Kunsten i Huset*, som ble oversatt til norsk allerede året etter. I hjemmet er kvinnen kunstner, skriver han. Hun behersker riktignok ikke den store Kunst, som arkitektur og malerkunst, men "den lille Kunst". Hun er "Herskerinne" i "Smagens Rige", hvor "det skjønn forener sig med det nyttige". Hun skaper ikke så mye med sin hånd som med sitt *skjønn* og ved sitt *valg* (Falke 1872:128). Det Falke her viser til, er at gjenstandene i hjemmet – som etter hvert opptrer i overflod – vanligvis ikke lenger er bestilt hos en håndverker, men er produsert for et anonymt marked og stilt ut for publikum i butikker, magasiner og eventuelt gallerier. Ved overgangen til det industrielle samfunnet måtte folk i økende grad velge mellom masseproduserte gjenstander. Til gjengjeld framheves betydningen av menneskenes individuelle valg, noe som jo sto – og står – sentralt i den økonomiske liberalismens ideologi. Det var ved å velge mellom de varene som blir budt fram, man kunne skape sitt personlige uttrykk. Her fikk den borgerlige, hjemmевærende kvinnen en viktig rolle – som forbruker. Hun skulle forsyne familien med de riktige gjenstandene til hjemmet.

Det var på denne tiden det moderne forbrukersamfunnet vokste fram. Speilglassrutene ble et kjennetegn ved de nye butikktypene hvor varene ble stilt ut for å friste publikum. I Kristiania møter vi i første omgang de nye butikkene i forretningsstrøket i den bydelen som kalles Kvadaturen. De eldre butikkene hadde vært annerledes. De befant seg gjerne i

ordinære boligrom med små vinduer, og helst en trapp opp fra gaten. Nå ble butikkene, med sine store og innbydende vinduer, flyttet ned på gateplan.

Den moderne butikkarkitekturen hvor alle varene skulle stilles ut, enten i vinduene eller inne, var i første omgang aktuell i luksuspregete forretninger. Utvalget av varer økte, ikke minst til hjemmet. Det var ofte varer som publikum fra før av ikke var fortrolige med, blant annet industriprodukter, som for eksempel det store utvalget av parafinlamper og importerte varer som stoffer i alle tenkelige mønstre og kvaliteter. Det var jo fortsatt vanlig å ha sydamer sittende i hjemmene. Men stoffene kunne kjøpes i finere klesbutikker, hvor rullene ble hentet ned fra hyllene og en stol ble trukket fram, slik at kundene i ro og mak kunne gjøre sine valg. Også håndverkere som hattemakere og gullsmeder begynte å reklamere for varene i dertil egnede elegante butikker, og kunstnerne bød fram malerier hos de nyetablerte kunsthandlerne. Det er ingen tilfeldighet at den første butikken i Karl Johan-kvartalet var en delikatessebutikk, som lenge var byens fineste. Innenfor matvarehandelen var det nettopp slike eksklusive forretninger som gikk i spissen for den mer utadrettete butikkstypen, med de mange importerte lekkheter, beregnet for et velstående publikum, (se Boye 1970 og Brenna 2004).

De tidligere mer spartansk utstyrte hjemmene, med tilhørende solide og enkle måltider, ble nå erstattet med en overflod av møbler, portierer, store malerier og alle slags pynteting, og supéenes retter ble flere og mer overdådige og servert på serviser med stadig økende antall spesialiserte deler.

Byen, gatene og leilighetene i viktoria-tidens Kristiania var som nevnt formet etter et mønster som var importert utenfra, som uttrykk for en viss ideologi og som forut-

satte en viss livsform. Men var det slik folk i praksis levde her i utkanten av Europa? Hadde byens borgerskap tilegnet seg hele dette omfattende mønsteret med de mange ritualene og konvensjonene og gjort det til sitt eget, eller fungerte det materielle miljøet mer som et ytre skall? Jeg vil bruke fru Schjelderups brev til å belyse disse spørsmålene.

Hjemme hos fru Schjelderup

I de mange brevene til datteren beretter fru Schjelderup om de siste dagers små og store hendelser. Brevene er formet helt personlig, fra mor til datter, noe som har betydning for hvordan de kan brukes som kilder. De er ikke beregnet for høytlesning, slik mange brev er, og brevskriverens opplevelser og tanker blir sannsynligvis mindre omskrevet og mindre idealisert enn om de hadde vært tenkt for et større publikum. Dette gir

brevene en spesiell verdi og skiller dem fra andre kilder.

Dersom man ønsker seg konkrete opplysninger om hvordan det schjelderupske hjem så ut, kan man bli skuffet over brevene. Familiens hjem var jo for lengst etablert og innredet da brevene ble skrevet, og datteren vet fra før av hvordan det ser ut. Fru Schjelderup interesserer seg kanskje aller mest for de rent menneskelige relasjonene, men også klær og andre tekstiler som til stadighet må anskaffes, nevnes i brevene, sammen med de mange små tingene som må kjøpes inn. Det er mer indirekte vi blir kjent med interiørene, som noe underforstått som blir tatt for gitt, og det er jo i seg selv et poeng. Mens hun sitter og skriver, foregår det noe omkring henne som hun kommenterer, små avbrudd som gir oss en følelse av at vi er til stede der og da. Det ringer på døren, og hun hører hvem som kommer. Et sted

Dagligstuen hos familien Schjelderup var, sett med datidens øyne, uformelt møblert. På divanen til venstre er det et vevet åklø, et eksempel på at enkelte bondegjenstander kunne få plass i byborgerskapets interiører. Ellers preges innredningen av den internasjonale historismen. I bakgrunnen ser vi inn i spise-stuen. De store lysekronene ble tent ved spesielle anledninger. Etnologiske samlinger ESA 7, IKOS.

skriver hun at hun hører stemmen til en venninne, men hun vil fullføre brevet, og regner med at gjesten kan underholde seg en stund med den yngre datteren som ligger på divanen inne i salongen og ikke er helt bra. En annen gang bemerker hun at hun må avslutte brevskrivningen når hun hører mannen komme hjem. Hun må holde ham med selskap, fordi døtrene sitter på rommet sitt og gjør lekser sammen med "Mademoiselle", den franske guvernanten. "Klokken er nesten 3", skriver hun et sted, "og jeg har lurt mig herind i Soveværelset et Øyeblik for at skrive til Dig, min kjære Fanny", mens Fannys eldre søster underholder middagsgjestene. En søndag formiddag kommenterer hun at: "det ringer så deiligt i Johanneskirken til Fasteprædiken".

Slik trer rommene og miljøet omkring henne fram i et halvskarpt lys: Stuepiken som ikke nevnes, men tydeligvis må være der for å lukke opp, venninnen som kommer uanmeldt på visitt, ektemannen som må underholdes, den franske guvernanten med de små døtrene, entréen, stuen med gjestene som nettopp har spist middag inne i spisestuen, soveværelset hvor hun trekker seg tilbake og lydene fra byen, slik de oppleves innenfra, og av et dypt religiøst menneske.

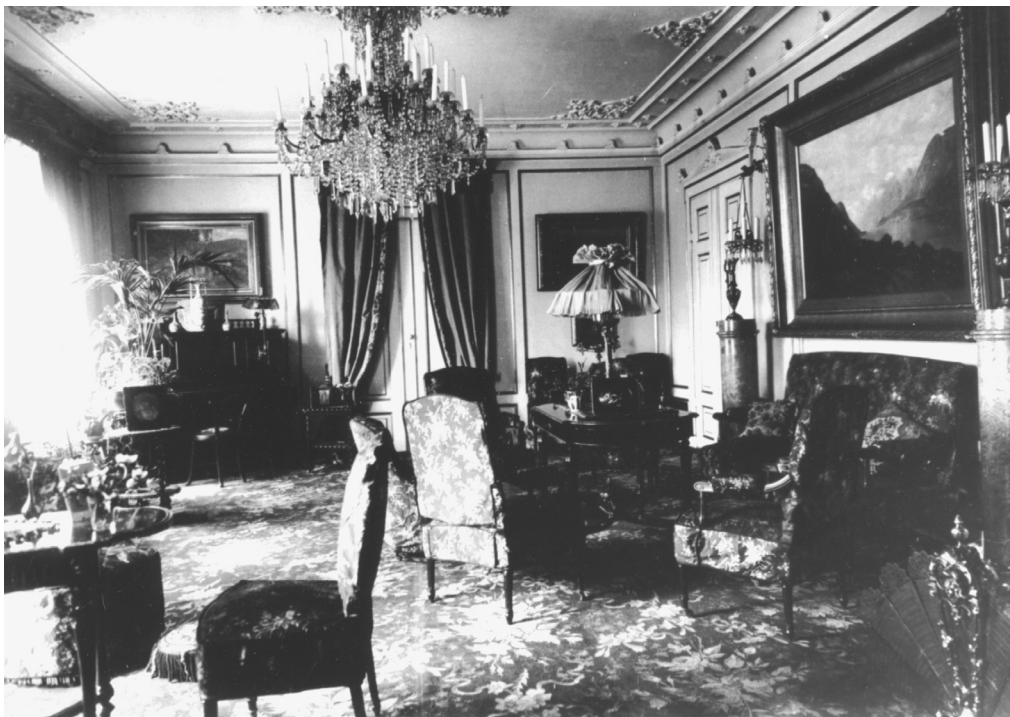
Brevene – i kombinasjon med de tre samtidige fotografiene fra leiligheten – gir et innblikk i hvordan det ser ut i stuen og hvordan disse blir brukt, både til hverdags og i mer selskapelige sammenhenger. Vinteren 1882–83 har hun vært mye syk, og hun holder seg for det meste inne. I mars skriver hun: "Vore Lysekroner har ikke været Tændt en eneste gang i Vinter, deraf kan du forstaa, at vi intet Selskab har havet; ikke engang et Herreselskab, hvilket vi jo unegtelig burde havet." Disse store lysekronene har da også en framtrædende plass på bildene fra leiligheten. Det er nok

ikke tilfeldig at det bare er bevart bilder av de mest representative rommene. Ett bilde viser dagligstuen med fru Schjelderups skrivebord og med et gløtt inn i spisestuen, og to bilder viser salongen eller bestestuen.

I alle de tre stuenes ser vi disse store, mangearmete prismekronene, foruten de symmetrisk oppstilte kandelabrene i salongen. Bildene bekrefter at vi er i et høyborgerlig hjem. Å lyse opp rommene på denne måten, med utallige stearinlys, var kostbart og arbeidskrevende, og var derfor vanligst blant de meste velstående og tydeligvis bare tent ved festlige anledninger. Ellers var jo parafinlampen den viktigste lyskilden. Som bildene viser, henger det ikke parafinlamper ned fra takene. Vi ser derimot to bordlamper til parafin, én på spisebordet og én i salongen. Til hverdags, og også i enklere selskaper, har man trolig brukt bordlamper, foruten enkelte stearinlys, som de vi ser på fru Schjelderups skrivebord.

Sett med datidens øyne må dagligstuen ha virket hjemlig og uformell, slik dette rommet også skulle være. Etter tidens smak er det preget av store mengder tekstiler og av overstoppete møbler. Det hjemlige og personlige understrekes av blant annet maleriene av to av døtrene. Vi legger merke til at rommets intimitet *fortettes* ved fru Schjelderups eget skrivebord, med de mange familiefotografiene i dertil egnede individuelle rammer og to små statuetter, blant annet Thorvaldsens Kristusfigur. Dameskrivebordet er karakteristisk for dette høyborgerlige miljøet. Det er først og fremst beregnet på brevskrivning. Som fru Schjelderups var tidens dameskrivebord gjerne utformet i den tunge og alvorlige renessansestilen, i motsetning til den mer 'kvinnelige' rokokkostilen. Dette kan trolig symbolisere at kvinnenens brevskrivning skal tillegges en viss tyngde og seriøsitet (Thue 1987:67).

Salongen hadde et representativt preg og var mer formelt innredet enn dagligstuen. Over sofaen henger et stort landskapsmaleri med kandelabre på hver side. Slik en kan forvente av en familie med lange borgerlige tradisjoner var innredningen mindre tett, og det var færre smågjenstander enn i tidens mer nyrike hjem. Etnologiske ssamlinger ESA 7, IKOS.

Salongen bærer preg av å være et mer representativt rom, blant annet gjennom den symmetriske oppstillingen av kandelabrene og av at vegg- og dørfeltene er staffert, trolig med gullmaling. Slike rom ble for det meste brukt til gjester. På hedersplassen henger det store maleriet, typisk nok et norsk landskap med fjord og høye fjell, sentralt plassert over sofaen. Alt i alt viser fotografiene kostbart innredete, høyborgerlige interiører, slik en kan forvente det i en familie med lange borgerlige tradisjoner. Møbleringen er mindre tett enn i mer alminnelige og nyrike borgerlige hjem, og det er ikke så mange smågjenstander. I det store og hele må leiligheten ha tilfredsstillt den tidligere nevnte Jacob Falkes strenge krav til dannelse og god smak. Det innebærer at man tok avstand fra de mest ekstreme utslagene av historismen og tidens voldsomme bruk av dekor og av smågjenstander, noe som ble oppfattet som vulgært. Møbleringen skulle være hensiktsmessig og

tjene sin funksjon, alt skulle være kontrollert og ingen ting overlates til tilfeldighetene.

Vi vet at familien Schjelderups leilighet hadde hele elleve rom, foruten kjøkken og flere mindre rom. Men bare enkelte av disse berøres i brevene, først og fremst dagligstuen, salongen, spisesuen og entréen. Det har trolig vært et eget herreværelse eller kontor og et mer 'kvinnelig' kabinett. Brevene bekrefter at dette er en typisk borgerlig leilighet, hvor det skilles mellom de representative rommene på framsiden og de mer private og de som tilhører arbeidssonen, lengre bakover. Det kan også virke som om omtalen av de andre rommene i brevene avtar etter deres status. Kjøkkenet nevnes bare én gang, og da bare så vidt, og vi får overhodet ikke noe inntrykk av husarbeidet der ute. Fra andre kilder vet vi at nettopp denne leiligheten hadde fått eget baderom med badekar, noe som var helt nytt og spesielt.² Og i et brev nevnes det da også at en av de små døtrene er ventet hjem, "saa tidlig at

hun kan bade". Å bade er tydeligvis ikke noe man bare gjør. Det må forberedes i god tid, trolig fordi det må fyres opp under varmtvannstanken, og nevnes her spesielt.

Brevene og fotografiene bekrefter at hjemmet er fylt med mange og kostbare tekstiler, slik det gjerne var blant velstående folk. På gulvene er det tykke, heldekkende tepper og i en av døråpningene er det portierer. Stoffene gir ikke bare status, men også varme i de store og høyloftete rommene. Det kan ikke ha vært lett å holde varmen når kulda satte inn. Mot juletider har det vært et lite selskap hos den nygifte datteren litt lengre oppe i gaten: "Vi hadde det hyggelig iformiddag hos Bertha, hun hadde fyrte af alle Kræfter for at faa det varmt, der var ogsaa nogenlunde det vil sige 12 á 13 grader, hun har måttet lukke Døren mellem Kabinettet og Stuen, da det ellers er umulig at holde ud. Gid Papa vilde forære dem et Gulvteppe til Jul", skriver hun. Portierer mellom rommene og tunge tykke gardiner var mest til vinterbruk. 21. mars skriver hun: "Vi har satt Markisene op for Solen, men beholdt Tepperne og Gardinerne Paasken over, da her er temmelig koldt." Markisene skulle beskytte tekstilene mot sollys. Men 12. mai konstateres det endelig: "I dag har jeg faaet af Gulvteppene og Portierene, der er kommen en ganske annen Luft i Værelsene, det var jo ogsaa paa Tide nu, da det er Pintseften imorgen." Rasmus – familiens danske kusk – måtte "piske" teppene. De tunge stoffene er nå tydeligvis erstattet med lettere stoffer. Vi fornemmer at vinterens støv er kommet ut og at det er kommet en ny og frisk luft inn i rommene.

Gavene og klærne

Om ikke brevene forteller så mye om selve møblene, belyses derimot de mange tingen-

es og varenes inntog i hjemmet. Vi er i gavenes tid, fødselsdagsgavenes, julegavenes, avskjedsgavenes og minnenes tid. Og vi er i de vanskelige valgenes tid. Det er gaver til ham og til henne. De innkjøpte tingene er mer eller mindre masseproduserte, men skal likevel uttrykke noe personlig. Fru Schjelderup går fra butikk til butikk for å finne noe som passer, noe helt spesielt og smakfullt. Men det er også gaver laget av kvinnene i hjemmet, heklet, brodert og sydd. Det handler om hjemmenes mange mer eller mindre nyttige ting, om frynser og klunker, puter, antimarkasser, vaser og lysestaker.

Hun holder seg som nevnt for det meste hjemme, men hun er likevel en del ute i byen og gjør innkjøp: En dag skriver hun: "Denne gang faar Du et Brev skrevet i Gallop, da jeg skal ut i Byen for at kjøbe nogle Smaating til Torleif [sønnen], hvis fødselsdag der er i morgen...." Senere i samme brev leser vi at hun har kjøpt

et Par bronserede Lysestager, meget pene, et dusin Lommetørklæder og Handsker fra Papa, et lidet Speil fra Martha, to små Vaser fra de Smaa. Af Inga [forloveden] fik han et Teppe [med] en bord rundt, af fru Verven en liden Pude med Navneciffe i rødt paa graat Lærret til at have under Hovedet paa Reiser; af Sigrid en Vase med Æbler, af Martha en rulle betrukket med Trækpapir til at stryge over vaad Skrift.

En annen gang har Bertha fødselsdag. Hun får hele fem kurver, nemlig to plettkurver til hvetebrød, en kurv til støvklut, en til å ha nøkler i og en til "Hæklearbeider". Hun får videre "en hvid liten Sorti de Bal med svanedun om", det vil si en liten kappe å ha på seg når hun forlater et selskap. Fru Schjelderup hadde lenge vært på jakt etter

et slikt plagg til datteren, inntil hun nå endelig hadde funnet det i en av byens butikker. Datteren får videre en rødbrun sypose, to heklede antimarkasser, det vil si et tøyestykke i hodehøyde som skal beskytte sofaen mot flekker. Og av ektemannen får hun Monrads Prædikener og ”et deiligt Digt”. Marcus Jacob Monrad var en kjent konservativ religionsfilosof. Gavene til den nygifte datteren antyder at hun i framtiden skal tilbringe mye av tiden hjemme med å tørke støv og drive håndarbeid, foruten å lese oppbyggelige prekener.

Flere steder nevnes det at døtrene på 11 og 14 sitter og syr og broderer gaver som beskrives i detalj: ”Maya syer et par Tøfler paa sort Klæde med Bregneblade i forskjellige Chatteringer til Minkas Confirmation”. En annen gang leser vi at menigheten har gått sammen om en gave til presten som skal slutte: ”I dag blev Teppet til Presten Bruun ferdig; det er i lysegrønn Bund med store Fantasiblomster, jeg finder det smugt og haaber at naar Fryndserne kommer paa, det bliver endnu smukkere.”

Slik fornemmer vi betydningen av de mange smågjenstandene – som gaver og som innslag i hjemmet. De skulle gi assosiasjoner både rent personlig og i forhold til generelle konvensjoner. Den omtanken som ligger bak innkjøpene og den detaljerte beskrivelsen kan bidra til forståelse for de borgerlige hjemmene på denne tiden og for hva de mange hjemmeværende kvinnene – gifte og ugifte – kunne være beskjeftiget med. Hver og én av tingene hadde symbolinnhold, samtidig som de skulle gjøre hjemmet mer personlig, intimt og behagelig. Men i et distingvert hjem som her hos Schjelderups, var det likevel viktig at alle tingene ikke skulle ta overhånd, noe fotografiene bekrefter.

Men de gjenstandene som får den fyldeste omtalen i brevene, er *klærne*, særlig

klær til unge kvinner. Kvinnenes påkledning i de mange selskapene er beskrevet i detalj, selv om fru Schjelderup selv ikke var til stede. Stoffer av alle slag er til salgs i butikkene, importert fra hele verden, men de fleste klærne blir fortsatt sydd og omsydd hjemme. I tiden før 17. mai er hun spesielt beskjeftiget med å få laget en ”Nasjonaldrakt” til datteren, og hun er rundt i byen for å få tak i alt som skal til, inntil drakten er klar til å sendes til Vestlandet med båt. Her skal datteren ta den i bruk i sin rette kontekst, blant norske bønder og omgitt av norske fjell, på selveste nasjonaldagen! Drakten kom for øvrig ikke tidsnok fram.

I et av de innlagte brevene fra ”Papa”, skriver han at når datteren er tilbake fra Vestlandet, er det hennes tur til å bli presentert på hovedstadens store ball. Klærne hadde en viktig funksjon i det sosiale livet i dette sterkt klassedelte samfunnet. Det gjaldt å få innpass i de riktige miljøene, for å sikre sin egen og sine barns posisjon. Det gjaldt ikke minst å få de unge kvinnene gift inn i de riktige familiene, og da måtte de presenteres på ballene. Klærne var mer kostbare enn i dag og mer tidkrevende å lage og holde, og de fungerte i større grad som markører for sosial klasse. Dette var en tid med kvinneoverskudd, og det var et problem å få borgerskapets døtre gift inn i de rette kretsene.

Inderlighet og disiplin

Brevene bekrefter at kunst og kultur betyr mye for fru Schjelderup og hennes familie. Én enkelt gang nevnes en bok som hun leser: Datteren Bertha sitter en kveld sammen med moren. Bertha ”har taget en nyudkommen Bog af Fyrstinnen af Rummenien med sig, og den læste vi høyt, den hedder ”En Bøn” og var meget smuk, men

overmåte sørgerlig”, skriver hun. Dronning Elisabeth av Romania, med dikternavnet Carmen Sylva, var en kjent skikkelse på denne tiden på grunn av sitt oppofrende liv og på grunn av sine følsomme dikt og noveller som hadde en stor leserkrets.

Hele familien er tydeligvis spesielt interessert i musikk. Alle døtrene, både de voksne og de unge, spiller piano, og måten døtrene forholder seg til musikken på, har stor betydning: ”Opfatningen af Musikken bliver ikke dyb og rigtig, uden at man er et gennem dannet Menneske,” skriver fru Schjelderup, ”altså er det nødvendig – også for Musikkens skyld – at strebe efter at blive ligesaa beskjedne og fordringsfri og from” som Erika Lie Nissen og Agathe Backer Grøndahl. Dette var tidens to berømte pianistinner, og begge hadde på denne tiden oppgitt sin internasjonale karriere for å ofre seg for familien. I tillegg til konserter i det hjemlige miljøet brukte de mye av sin tid til å undervise borgerskapets døtre, blant annet datteren Bertha. Fanny selv, som mottar disse rådene, ønsker å dra til Dresden for å utdanne seg til pianist. Men begge foreldrene advarer henne mot dette, sannsynligvis først og fremst på grunn av hennes dårlige helse, og det blir da heller ikke noe av.

Den inderlige tilegnelsen av kunsten, og da særlig musikken, oppleves for fru Schjelderup som rensende for sjelen, i overensstemmelse med tidens kunstoppfatning. Slik beskriver hun også naturen: ”Jeg elsker smuk Natur; jeg har altid merket at Naturen har havet en sterk Virkning paa mit Sind og jeg har følt at storarted Natur kan virke storartede Ting i en Menneskeskjæl, at man kan optøes og blive et bedre Menneske...” Denne følsomme inderligheten kombineres imidlertid i fru Schjelderups verden med strenghet, autoritet og plikter, eller som hun skriver: ”Guds

Velsignelse hviler ikke over Børn, der ikke underordner sig sine Forældre eller Forestatte, som af Gud bestemt, men ophidser dem til at bruge magtsprog...”

I beskrivelsen av et betydningsfullt ball kommer en tilsvarende tvetydig holdning til det naturlige og til kunsten – og ikke minst til kunstnerne – fram. Datteren Bertha hadde på ballet sittet ved siden av selveste prinsen. Det må ha vært prins Eugen, som jo også var en betydelig kunstner. Hun ”var henrykt over Prindsens Naturlighed og Ligeformhed. Derimod var hun meget flau over to store Kunstnere som også var der” [en fiolinist og en pianist], ”de var nogle uopdragne Lømler, stod med Hænderne i Lommen, medens Prindsen talte til dem, o.s.v.”. ”Nei, Kunstnerne er i regelen uopdragne,” legger hun til. Vi vet jo at kunstnerne hadde begynt å prege byen nettopp på denne tiden, og at kafélivet med de mye omtalte bohemen hadde inntatt Karl Johan rett utenfor hennes vinduer. Familien Schjelderup og dens omgangskrets var blant disse kunstneres viktigste kunder og økonomiske grunnlag. De kjøpte deres bilder og lyttet til deres musikk. Men ansikt til ansikt, foretrekker altså fru Schjelderup prinsens ”Naturlighed og Ligeformhed” framfor de mer vanlige kunstneres.

Tjenerskapet

Det er første juledag. Familien spiser middag klokken fire, og som vanlig er fru Schjelderups mor og en annen fra familien til stede. De sitter naturligvis i spisestuen, og vi ser for oss den piken som aldri nevnes, komme inn fra kjøkkenet og serverer. I kjøkkenet spiser, foruten familiens egne hushjelpere, morens to piker, samt den andre gjestens ene pike. Kusken Rasmus og hans familie, som bor i bakbygningen, har

”som sædvanlig” fått levert ”Risengrød, Ribbesteg, Bakkelse, Ebler og Viin”, og ”efterat alle havde fået sine Presenter inde kom alle Pigerne og Rasmus med Kone og Børn ind og mottok sine Presenter og frydede sig ved Juletreet, hvorav de også fik sin Del. Rasmus og Børn havde Kusma, saa de havde havt stor Frygt for, at de ikke skulde faa Lov at komme ind, hvortil de mange Uger havde glædet sig.”

Den store leiligheten, landstedet på Bygdøy og hele familiens livsform forutsetter et stort tjenerskap. Folketellingene bekrefter det samme. Ifølge oversikten noen år tidligere hadde familien, som da besto av 8 personer, i alt 7 tjenere, foruten kusk og portner.³ Tjenerskapet er da også både synlig og usynlig til stede i brevene. De kvinnelige tjenerne var av tre slag, slik de omtales i brevene: *frøkner, jomfruer og piker*. Titlene tilsvarer betegnelsen på ugifte kvinner i henholdsvis høyborgerskapet, det lavere borgerskapet og arbeiderklassen. Frøkenen var guvernanten som skulle ta seg av undervisningen av barna. Denne rollen kunne unge piker fra kondisjonerte hjem ta på seg uten å miste anseelse. Guvernanten ble behandlet som en del av familien. I dette tilfelle er hun fransk og omtales som ”Mademoiselle”. Hun er småpikenes selskapsdame og skulle blant annet undervise dem i fransk. Jomfruen hadde en betrodd stilling som en slags nestkommanderende under husets frue. Hun var gjerne en voksenalder og utgjorde en stabil kjerne i den ellers stadig skiftende kvinnelige arbeidsstokken. Så er det stuepiken og de fire andre pikene, som vi bare aner, og som i dette tilfellet er svært unge piker, og alle fra landsbygda. Pikene går i folketellingene dels under navn av ”Tjenestepige”, dels ”Tyende”.⁴

I brevene omtales stadig mademoiselle René Schmidt-Camies. Hun beskrives som

en del av den intime familien. Når Schjelderups er i middagsselskap, er det en selvfølge at også ”Mademoiselle” er med. Da hun sluttet, fulgte familien henne til dampbåten for å ta avskjed. Døtrene gråter, og hun blir overøst med gaver, og senere korresponderer døtrene med henne – på fransk.

Når jomfruen på grunn av sykdom må slutte etter mange år i familien, er det ikke familien som gråter, men jomfruen. Hun omtales for øvrig etter alle disse årene ikke med navn, men bare som ”jomfruen”. ”Hun gaar med Taarer i Øinene og siger, det er forferdelig at flytte,” skriver fru Schjelderup. Hun har båret Fanny på sine armer, ”hun er sikker paa at Du blev et ’Pligtmenneske’, når du først fik Øinene op, og det samme tror jeg”, står det. Vi aner at det ligger noe under her, i familiens forhold til datteren. Å få tak i en ny og dyktig jomfru er ikke lett. 6. april skriver fru Schjelderup: ”Jeg har nå festet Jomfru, hun hedder også Olsen og har tjent hos avdøde Kammerherrinde Løvenskiold og sidst hos Doctor Rings; hun ser takkelig ut, er litt ældre, omtrent 40 år, tænker jeg; saa jeg håber det vil blive godt.” Men etter å ha forhørt seg om henne, blir hun betenkt: ”De Oplysninger jeg fik er jeg just ikke meget glad for”. Hun er ”meget ødsel og flot og vilde kun lage Selskabsmad”, hun vil ”helst være Dame”, heter det. Slik skulle ikke en god jomfru være, hun skulle være sparsommelig og pliktoppyllende. Og selv om hun rangerte høyest blant de kvinnelige tjenerne, skulle hun absolutt ikke være dame, og jomfruen ble da heller ikke regnet til familiekretsen.

Etter brevene å dømme, gjør ikke fru Schjelderup noen form for husarbeid, bortsett fra at hun må hjelpe jomfruen med innkjøp når hun er syk. Men hennes nygifte datter Berta har derimot hendene

fulle, ikke minst fordi hennes pike er bare 19 år og ”intet kan”. Det blir da også bemerket ”at man kunde se det paa hendes Hænder, at hun ikke sparer sig; hun er en virkelig flink liden Kone”. Man er altså i dette miljøet til en viss grad åpen for å verdsette også denne typen arbeid, men trolig vil situasjonen normalisere seg etter hvert som familien blir mer etablert.

I noen år bodde det en *sypike* i huset. Men så måtte hun flytte, for å begynne for seg selv sammen med sin søster. Det lønnet seg ikke ”at ilde et helt Værelse for hende”. Men familien klarte seg ikke uten sypike, og senere leser vi at ”Else sidder her og syer om Dagen”. Sypiken som flyttet fra hus til hus, medbringende sin maskin, var som tidligere nevnt en forutsetning for den borgerlige livsformen. Klær skulle sys, og ikke minst omsys! Mens mennene bestilte sine dresser hos mannlige skreddere, var det gjerne sypiker som tok seg av kvinnes og barnas klær.

Familien hadde som nevnt sin egen *kusk*. Det var bare enkelte av familiene langs Karl Johan som hadde hester og egen kusk. Enda mer eksklusivt var det å ha mannlig tjener, noe som pekte i retning av en adelig livsform, og som den rike naboen Thorvald Meyer la opp til. Rittmester og godseier Thorvald Meyer hadde noe så spesielt som en mannlig livrékledt tjener, for øvrig en husmannssønn fra en av Meyers store eiendommer på Romerike. Langfredag morgen står fru Schjelderup i vinduet: ”Nu kjørte nettop Meyers med Kusk og Tjener” til Statsminister Stang og Frue. Meyers hører trolig ikke til familiens nærmeste omgangskrets, men hun er likevel fullt orientert om hvor de skal på en dag som dette, og bemerker den elegante tjeneren. Ellers observerer hun til stadighet fra vinduet at hennes egen familie kjører ut med landaueren om sommeren eller med

storsleden om vinteren, forspent med to hester, og med den lille datteren, sikkert strålende fornøyd, aller forrest ved siden av den populære kusken Rasmus.

Selskapelighet

De store borgerlige leilighetene skulle jo både danne rammen om familiens daglige liv og være et sted hvor man mottok sine gjester. Selskapeligheten nevnes i detalj i brevene, også når den foregår i andre hus, og selv om fru Schjelderup for det meste holder seg hjemme. Det kan forresten se ut som om familien aldri går ut og spiser. Å gå på kafé eller restaurant er tydeligvis uaktuelt i dette miljøet, til tross for at byens kaféliv nylig var blomstret opp. Det er en krets av velstående og konservative familier som besøker hverandre og inviterer hverandre, og som stadig omtales i brevene. Når de unge døtrene inviteres på ball til noen man ikke har hørt om, meldes det avbud. Selskapeligheten er av mange slag: *visitter*, *middager*, døtrenes ”*Chocolade Slaberas* for nogle Venninder”, *baller* og *soupéer*. Selskapeligheten er kjønnsdelt. Kvinnene har sine visitter, mennene sine herreselskaper.

Fru Schjelderup har stadig visitter, og noen ganger klager hun over at det blir for mye. Gjestene kommer uanmeldt, men til nogenlunde faste tider, henholdsvis om formiddagen og ettermiddagen. Visittene var en formalisert besøksform, som skal være oppstått i Paris hundre år tidligere. De ble fra starten av lagt til faste tider på dagen, med tanke på å beskytte kjernefamilien mot forstyrrelser i tide og utide (Lunden 1978:106 og Ariés 1982:272). På 17. mai kommer mange på besøk til Schjelderups for å se ”Flagtoget” eller ”Guttetoget” fra vinduene. Det måtte man regne med når man hadde leilighet mot Karl Johan. Men

dette året var det "så usedvanlig lidet Liv", skriver den musikkyndige fru Schjelderup, for det var alt for få musikkorps i toget.

Gjennom visittene knyttes den aktuelle kretsen av familier sammen. Det samme gjelder de mange middagene. Å bli invitert til middag innebar at man ble tatt inn i familiens aller helligste, omkring det store bordet i spisestuen. Fru Schjelderup beskriver ikke sin egen spisestue eller det livet som ble levd der, og på det ene fotografiet får vi bare et glimt inn i rommet. Her ser vi hvordan virkningen av lysekronen forsterkes av det store speilet som gjestene ser mot når de arm i arm skrider inn fra stuen. De måltidene hun nevner, kunne være flotte, men blant nære venner også enkle, som når man ble invitert til restemiddag, det vil si "Levninger" etter et større selskap. Sparsommelighet var viktig. Når hun omtaler større supéer i andre hjem, presiserer hun enkelte ganger at det var "siddende", det vil si at det ikke var stående buffét, noe som var blitt vanlig på denne tiden.

Å holde herreselskaper var nærmest obligatorisk også i denne familien, og da måtte som nevnt lysekronene tennes. I et herreselskap hos svigersønnen hadde han invitert noen av sine underordnede på kontoret sammen med venner fra hans egen omgangskrets. Denne sammensetningen var nok nøye gjennomtenkt, i og med at fru Schjelderup nevner den spesielt. Og det må ha vært en ære for de underordnede å bli ført sammen med representanter for byens høyere borgerskap. I dette tilfellet ble den unge hustruen med den uerfarne tjenestepiken satt på prøve, og det gikk da ikke helt bra, i og med at steken til hennes store fortvilelse ble satt rå på bordet!

Endelig kan Schjelderups holde det lenge etterlengtede herreselskapet, og lysekronene kan omsider tennes! I mai

måned får familien sendende en tønne østers fra Bergen, "som Papa imorgen vil have nogle Herrer til Middag paa". Dette må ha vært årets flotteste måltid der i huset, med følgende meny: "Østers, saa Karvekaal, smaa farserede Lammekotletter, Skinke med Blomkaal og franske Oster, Kalvesadel til Steg, to slags Iis og Æblekage". Med karvekål menes her karvekålsuppe, som ble mye brukt på denne tiden av året.

Brevene vitner om at det må ha vært et intenst selskapsliv i de store leilighetene og villaene i familiens omgangskrets. Men det er noe tvetydig ved selskapeligheten. Det var på en gang både for mye og for lite! Det klages over at datteren og svigersønnen ikke straks blir invitert bort etter at de er blitt gift, noe som tydeligvis hører til konvensjonen. På den annen side er det alt for mange visitter og alt for mange invitasjoner, og både herr og fru Schjelderup prøver til stadighet å finne et påskudd for ikke å komme. Ekstra flott var det om de kongelige og andre berømtheter kunne være til stede, men i motsetning til eksempelet med prinsen, kunne disse legge en demper på det hele, slik at selskapet ble kjedelig. Eller som faren kommenterer i et innlagt brev, "Æren var større end Fornøyselsen".

Tvetydigheten i selskapslivet viser at det må ha vært en konflikt mellom de formelle behovene og de mer personlige. Personlig ønsket ekteparet Schjelderup å tilbringe tiden hjemme, og alt tyder på at de hadde et godt samliv. Men av hensyn til anseelsen var det nødvendig å følge konvensjonene og opprettholde kontaktnettet, både til andre familier og til de mer faglige og forretningsmessige forbindelsene. Man ville gjerne knytte seg til byens 'gamle familier', selv om de ikke lenger var så rike, og til folk med adelige navn eller med titler som rittmester eller kammerherre.⁵ Og det svensk-norske kongehuset var for det kon-

servative borgerskapet en slags garanti mot det nye og truende, både demokratiseringen og den vulgære finanskapitalen. Alliansen mellom det gamle aristokratiet og deler av den nye borgerklassen er et generelt europeisk fenomen ved framveksten av industrialismen, og hadde sin spesielle variant i denne kanten av Europa.

”I Byen”

4. januar skriver fru Schjelderup: ”Nu er jeg ferdig med at hjælpe Papa at knytte hans hvide Halstørklæde og han kjørte nu til Kammerherinde Gade ...”. Slik får vi gjennom brevene også små glimt inn i livet ute i byen. Kjønnssrollene er klart til stede, han med sitt utadvendte og hun med sitt innadvendte liv. I dette tilfellet understreker imidlertid begge parter at ”vi gamle” trives best ved å være hjemme, og i de korte hilsnene som faren – ”Papa” – legger inn i brevene, merker vi noen av de samme

intime og omsorgsfulle ordene som i morens brev. Tonen i hans korte hilsener er likevel friskere og bekrefter at han er mer på farten. Et sted skriver han for eksempel: ”Jeg ser Klokken er ? syv og maa slutte, da jeg skal i en meget fiin Soupé hos Generalkonsul Petersen, hvor Prindsen, Exellencen og Naader ere indbudne”. Dette er for øvrig nettopp den type selskaper han misliker, men hvor han likevel synes han må gå, og omtalen skal sannsynligvis forstås ironisk.

Abonnementskonsertene er en viktig del av ekteparets liv. Familien går også i teatret, men noen ganger mest for å høre musikken mellom aktene. Velledighetsbasarene nevnes ofte i brevene. Fattigdommen var på denne tiden større i Kristiania enn i noen av de andre skandinaviske hovedstedene, og de velstående kvinnes svar på dette var en omfattende velledighet (Lützen 1998). Men den helt store begeistringen viser fru Schjelderup

Når fru Schjelderup skulle gjøre innkjøp, spaserte hun gjerne sammen med datteren ned til det moderne forretningsstrøket i ”Kvadraturen”. Vi ser Vollmanns Galanterie-Forretning i Kongensgate. Her i første etasje ble det solgt finere luksusvarer, mens vareutvalget i andre etasje var billigere (Boye 1970:66). Det moderne forbrukersamfunnet hadde gjort sitt inntog, og varene ble stilt ut for å friste publikum. Xylografi fra Ny ill. Tidende 1876. Oslo Bymuseum.

når den populære misjonæren Lars Skrefsrud, stifteren av Santalmisjonen, er i byen! Hun er helt oppslukt av ham, og i et tilfelle hører hun ham to ganger på samme dag.

”Jeg befinner mig bedst ved at leve i Ro”, skriver fru Schjelderup, ”og gaa min Tour, hvilket er så nødvendigt for mig”. ”Naar jeg kun komme ud i Mørkningene, gaar Martha og jeg til Skillebæk,” skriver hun, ”om Formiddagen eller ved Middags-tid kommet jeg så godt som aldrig til at gaa nogen ordentlig Tour; det bliver som oftest Ærender for mig selv og sammen med Bertha, at kjøbe ind Madvarer til våre Huse, da Jomfruen ikke har godt af at gaa nogen videre ud.” Hun bruker uttrykket ”i Byen” om det moderne forretningsstrøket i øvre del av Kvadraturen, hvor hun gjør mesteparten av innkjøpene. Døtrene på 11 og 14 år er mye ute. 12. desember er den ene ved Akers Kirke ”for at age”, mens den andre er ”paa Skøiter, langt udover Fjorden, som ligger speilblank uden Sne paa.”

Den borgerlige byen, slik den tok form i Kristiania i siste del av 1800-tallet, med sine parker og elegante gater som for eksempel Karl Johan, var ikke minst formet med tanke på spaserturer, hvor man skulle se og bli sett. Også på dette punktet var det strenge regler for god takt og tone, og for hvordan man skulle føre kroppen. En ung kvinne måtte ikke bare iføre seg de riktige klærne, men også bevege seg på den riktige måten. I brevene til datteren er fru Schjelderup opptatt av dette. Det er tydeligvis ikke så lett for henne å ta opp slike ømtålige spørsmål, men en mor må tenke på både det ”legemlige og aandelige”, og da må heller ikke dette ”blive overseet og for-sømt”, skriver hun. Dessuten må datteren lære dette mens hun ennå er ung, før den dårlige vanen har festnet seg. Mye står på

spill, og vi aner at moren er redd for at datteren – som jo har dårlig helse – ikke skal bli gift:

Jeg ved mange unge Piger, som slet ikke ser godt ud; men hvis Holdning, Manerer og Gang er saa smuk, at de absolut maa foretrekkes for en ”sjokk-ete”, men vakker ung Pige. Men hvad din Gang og Holdning angaar, da er jeg vis paa, den kan blive god, naar Du bare bliver sterkere, da der skal Kraft til at ”holde” og ”føre” sit Legeme smukt. Jeg troer, jeg ved, hvorledes en ung ”Dame” skal ”gaa” og staa smukt, jeg har faaet det ind hos Kjølstad, da jeg var ung Pige, og – uden at ville rose mig selv – alltid da jeg var yngre, hørte Tale om min [ordet ”smukke” er overstøket] Dands og Gang.

Fru Schjelderup har tydeligvis i sin ungdom innøvd den riktige kroppsholdningen hos en herr Kjølstad: ”Holdningen og Gangen kommer til dels fra *Hofierne*, som man ikke holder rolige, naar man gaar, og da bliver Gangen styg. Hvis man ikke sætter Fødderne nok udad, bliver det heller ikke elastisk Gang; Hovedet og Skulderne maa trækkes tilbage.” Det går fram av brevet at en offiser i Sogn, ved navn Heyerdal, spøkefullt har bemerket at Fanny ikke går pent, og har tilbudt henne å gi ”Informasjon” i riktig ”Gang”. ”*Tenk alvorlig derover*” understreker moren, og ta imot tilbudet, ”selv om Du synes, han er ’ækkel’, men tag En med deg, og tag det alvorlig. [...] Han, som Officer har naturligvis indøvet Rekrutter og kunde nok også hjelpe en ung Pige til smuk Gang,” skriver hun.

Men offiseren har bemerket enda en ting ved den unge byfrøkenen:

Var Dit Sprog heller ikke efter hans

Hoved? Jeg kan jo ikke vide, hvorledes Du taler nu; af naturen, synes jeg Du har en pen Stemme, men Dit Sprog var ofte sjusket og uartikuleret; man behøver aldeles ikke at være affekteret fordi om man beflitter sig paa at tale *tydelig* og *rent*; husk på Nannas og Ingas [sønnens forlovede] kludsede og urene Sprog; men for at rette paa den Slags Mangler maa man være uhyre stræng og opmerksom mod sig selv *uafladelig*, ellers nytter det ikke.

Brevene bekrefter at det å bevege seg på en høyreist og elegant måte og det å tale tydelig og artikulert var to sider av samme sak og en del av hele det sosiale miljøet – og det sosiale spillet – i gatene og i hjemmene i viktoria tidens borgerskap. Man måtte ikke være sjusket, men heller ikke overdrive og bli affektet. Alt med måte! "Af Naturen" hadde datteren en pen stemme, men stemmen måtte pleies og foredles. Fra ungdommen av måtte man være målbevisst og øve seg opp, og foreldrene – ikke minst moren – hadde her et ansvar. Det hører med i bildet at datteren Fanny ikke ble gift. Fru Schjelderup selv ble enke i 1883, noe som forklarer hvorfor brevene opphører og datteren flytter hjem. Selv ble hun boende i gården i ytterligere ti år, da bygningen ble solgt og omgjort til hotell og pensjonat.

Til slutt skal vi høre om fru Schjelderups første møte med *elektrisk strøm*. Mens hun sitter og skriver har butikkene inntatt førsteetasjene langs byens hovedgate. Det fasjonable boligstrøket er i ferd med å bli forretningsstrøk. Under henne er det for eksempel nettopp kommet en bokhandel, uten at denne nevnes. På hjørnet mot Grand er det for lengst åpnet en finere kolonial: "Hos Kjøbmand Magnus er der bleven lagt elektrisk Lys ind, saa at der om Aftenen alltid staar en Mængde Mennesker

udenfor for at 'glo' ", skriver hun, og setter "glo" i hermetegn. Å stå slik og glo eller stirre var noe et dannet menneske ikke skulle gjøre. Hun, derimot, gikk naturligvis inn, sikkert elegant antrukket, og hun skriver videre: " Jeg synes ikke der er så meget lysere end før, men Lyset er hvidere og forskjønner ikke alle, ialfald ikke mig, thi da jeg forleden Aften var derinde, udbrud flere: "nei, hvor De er bleg!" Slik ser vi den hjemmeværende overklassekvinnen utenfra, i den nye tidens grelle lys.

Et dukkehjem?

Jeg åpnet fru Schjelderups brev for å søke enkeltmennesket bak fasadene og bak de strenge konvensjonene i viktoria tidens Kristiania. Jeg fant et omsorgsfullt og varmt – og utpreget konvensjonelt – menneske. I brevene kan det noen ganger virke som om små ting blir store og store ting blir små, men slik vil det lett bli i hennes situasjon. Hun svarer helt ut til den rollen som var tiltenkt kvinner i hennes miljø, og brevene gir et klart inntrykk av at det norske borgerskapet ikke bare hadde overtatt det internasjonale materielle apparatet i form av bygninger og interiører, men også det ideologiske innholdet.

Et par år før brevene ble skrevet hadde Henrik Ibsens "Et Dukkehjem" (1879) hatt premiere på Christiania Theater. Den materielle og sosiale rammen Ibsen setter skikkelser inn i, er praktisk talt identisk med familien Schjelderups, bortsett fra at Helmers befinner seg litt lavere på rangstigen. Ibsen har tydeligvis ønsket, bokstavelig talt, å treffe samtidens borgerskap *hjemme* i deres egne stuer. I motsetning til Nora er fru Schjelderup ingen lerkefugl. Hun er heller en fugl i bur som aldri har tenkt å fly. Men er det likevel likhetspunkt-er? Er ikke begge preget av en underlig-

gende redsel, der de befinner seg fastbundet i konvensjoner og plikter? Vi aner hos fru Schjelderup en innestengthet og en redsel for at reglene ikke skal bli fulgt til punkt og prikke, en angst for sykdom og for at døtrene ikke skal bli gift.

Kanskje var det nettopp gjennom brevene kvinner som fru Schjelderup kunne realisere seg selv, og gi uttrykk for omsorg og for sine dypeste følelser og lengsler. Dameskrivebordet, utformet som en miniatyr av mannens arbeidsbord og tett besatt med fotografier, var da også et av de mest symbolladete møblene i det høyborgerlige, viktorianske hjemmet.

Noter

1. Etnologiske samlinger ESA 7, IKOS, Universitetet i Oslo. Tre fotografier av leiligheten, trolig tatt omkring 1890, ble overlevert samlingen sammen med brevene. Alle sitatene i teksten er hentet fra morens brev til datteren Fanny. Her finnes også flere brev fra den samme familien, som ikke er benyttet som kilde.
2. Oslo kommune, Byarkivet, branntakster.
3. Folketellingen for 1875 (internet) med støtte fra fortegnelsen over folketallet for 1883 (Oslo kommune, Byarkivet).
4. Om tjenerskapet generelt på denne tiden, se Lunden 1978, Vammen 1986 og Lützen 1998.
5. Myhre 1995:97

Litteratur

- Aslaksby, Truls 1998. *Med leiegården som løsning*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo.
- Ariés, Philippe [1973] 1982. *Barndommens historie*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. København.
- Berg, Arno 1963. Christian IV's by. I: *Byborgernes hus i Norge*. Dreyers Forlag. Oslo.
- Boye, Else M. 1970. *Christiania 1814-1905: Byen og menneskene*. Grøndahl & Søn Forlag A.S. Oslo.
- Brenna, Brita 2004. Handelsliv, konsum og

dannelse på andre halvdel av 1800-tallet. I: Myrvang, Christine, Sissel Myklebust og Brita Brenna. *Temmet eller uhemmet. Historiske perspektiver på konsum, kultur og dannelse*. Pax Forlag A/S. Oslo.

Buch, Carl Egil 1971. *Et leiegårdsmiljø fra århundreskiftet*. Magistergradsoppgave i etnologi. Universitetet i Oslo.

Et fornemt liv i byens paradegate. *Morgenbladet* 9/1-1982.

Falke, Jacob 1872. *Kunsten i huset: Studier over Vaaningens Dekoration og Udstyr*. Alb. Cammermeyers Forlag. Kristiania.

Frykman, Jonas og Orvar Löfgren 1979. *Den kultiverade människan*. Skrifter utgivna av Etnologiske sällskapet i Lund. Liber.

Ibsen, Henrik 1879. *Et Dukkehjem*. Gyldendalske Boghandels Forlag. København.

Lunden, Mimi Sverdrup [1941] 1978. *De frigjorte hender: Et bidrag til forståelse av kvinners arbeid i Norge etter 1814*. Tanum-Norli. Oslo.

Lützen, Karin 1998. *Byen tammes: Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København*. Hans Reizels Forlag. København.

Myhre, Jan 1995. Fire generasjoners hovedstadssosietet – "Balselskapet Foreningen" 1841–1965. I: Myhre, Jan og Knut Kjeldstadli 1995. *Oslo – spenningens by*. Pax Forlag A/S. Oslo.

Strong, Roy 2002. *Feast: A History of Grand Eating*. Harcourt, inc. London.

Thue, Anniken 1987. Historismens møbelkunst og innredningskonvensjoner i Norge. I: *Physj, palmer og pomponger: En hyllest til historismens epoke 1840–1900*. Vestlandske Kunstindustrimuseum. Bergen.

Vammen, Tinne 1986. *Rent og urent: Hovedstadens piger og fruer 1880–1920*. Gyldendal København.